

AVRUPA'DAN OSMANLI TOPRAKLARINA İTHAL EDİLEN SERAMİKLER (16 -19. YÜZYIL)*

Dr. Zeynep Adile MERİÇ

Öz: Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri yüzyıllar boyunca siyasi ve ticari ilişkiler içerisinde bulunmuştur. Özellikle Osmanlı Devleti'nin en parlak dönemini yaşadığı 16. yüzyıldan itibaren artan ticari ilişkiler çerçevesinde devletler arasındaki ticarete hem günlük hayatta hem de lüks tüketim aracı olarak seramik ve porselen ürünler önemli bir yere sahip olmuştur. 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması'yla birlikte Osmanlı Devleti birçok Avrupa devleti için açık pazar hâline gelmiştir. Bu antlaşmayla birlikte Avrupa seramiklerinin Osmanlı topraklarına gelişi kolaylaşmıştır. Özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda artan seramik ithalatının en büyük sebeplerinden biri yerel seramik üretiminin el emeğiyle zahmetli ve kısıtlı bir şekilde yapılmasıdır. Avrupa seramiklerinin çoğunluğu çeşitli ülkelerdeki fabrikalarda endüstriyel yöntemlerle daha ucuz maliyetle ve çok sayıda üretilmiştir. Çalışma kapsamında Avrupa seramiklerinin çeşitli Osmanlı kentlerine ithalatı arkeolojik veriler, gümrük kayıtları ve arşiv belgeleri gibi önemli kaynaklarla araştırılmıştır. Bütün bu verilerle Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri arasındaki ticari faaliyetler kapsamında seramik ticaretinin boyutları aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: ticaret, Avrupa seramiği, porselen, transfer baskı (serigrafi), mayolika.

EUROPEAN POTTERIES IMPORTED FROM EUROPE TO OTTOMAN LANDS (16th-19th CENTURIES)

Abstract: The Ottoman Empire and European states have been in political and commercial relations for centuries. Especially since the 16th century, when the Ottoman Empire lived its heyday, ceramic and porcelain products had an important place in the trade between the states, both in daily life and as a luxury consumption tool, within the framework of increasing commercial relations. It has become an open market for the European State. With this treaty, the arrival of European ceramics to the Ottoman lands became easier. One of the biggest reasons for the increasing import of ceramics especially in the 18th and 19th centuries is the laborious and limited manual labor of local ceramic production. The majority of European ceramics were produced in large numbers and at a lower cost by industrial methods in factories in various countries. Within the scope of the study, the import of European ceramics to various Ottoman cities was investigated with important sources such as archaeological data, customs records and archival documents. With all these data, the dimensions of the ceramic trade within the scope of commercial activities between the Ottoman Empire and the European States were tried to be clarified.

Key Words: trade, European pottery, porcelain, transfer printing (serigraphy), maiolica.

ORCID ID : 0000-0002-7775-8712

DOI : 10.31126/akrajournal.961953

Geliş tarihi : 03 Temmuz 2021 / Kabul tarihi: 20 Ekim 2021

*Bu makale "Smyrna/İzmir Agorası Buluntuları Işığında Osmanlı Devleti ve Avrupa Devletleri Arasındaki Seramik Ticareti (16.-19.yüzyıl)" isimli doktora tezinden yeni bulgular ve bilgilerle türetilmiştir.

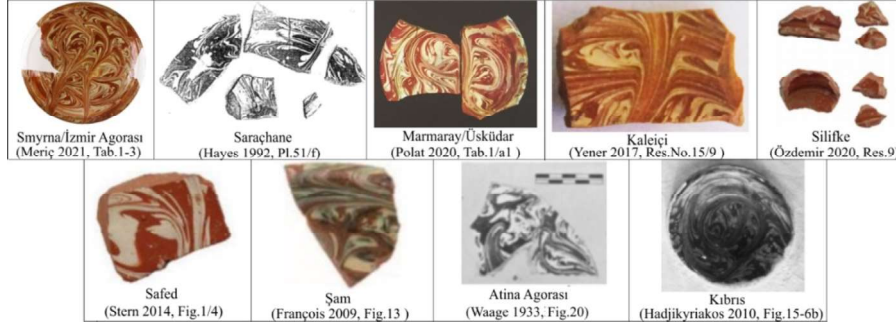
1. Giriş

Osmanlı Devleti, tarihsel süreç içerisinde Avrupa devletleriyle yapmış olduğu ticari faaliyetler sonucunda birçok farklı ürünü ihraç ve ithal etmiştir. Bu ürünler içerisinde hububat, buğday, baharat, pamuk ve balmumu gibi tarım ürünleri ön plana çıkmaktadır (İnalçık, 2000: 228). Aynı zamanda savaş aletleri, kimyasal maddeler (özellikle şap) gibi askeri malzemeler ile ipek, yün, mobilya, cam ve değerli halılar gibi lüks eşyalar da karşılıklı ticarete sıkça kullanılmıştır. Bu ürünlerden seramik ve porselen hem günlük hayatta hem de lüks tüketim aracı olarak uluslararası ticarete önemli bir yere sahip olmuştur. Özellikle porselen ürünler Avrupa'nın çeşitli merkezlerinden Osmanlı Sarayı'na özel sipariş yoluyla veya diplomatik hediye olarak gelmiştir (Yılmaz, 2004). Yine varlıklı ailelerin veya askerî komutanların da bu yollarla Avrupa seramiklerini elde ettiği bilinmektedir. Ancak gerek arkeolojik kazılarda bulunan gerekse arşiv belgelerinden takip edebildiğimiz Avrupa seramiklerinin çoğunluğunun lüks ürünler yerine günlük kullanıma yönelik mutfak malzemesi veya ev dekorasyonunda kullanılan çeşitli örneklerden oluştuğu görülür. Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyıldan itibaren özellikle Akdeniz ticaretinde etkin olmasıyla birlikte Avrupa'nın çeşitli merkezlerinde üretilen seramikler Osmanlı coğrafyasındaki birçok liman kentine ithal edilmiştir. İthal edilen bu seramikler makale kapsamında yayınlanan çalışmalar, gümrük belgeleri ve arşiv kayıtları doğrultusunda incelenmiştir.

2. Avrupa'dan Osmanlı Topraklarına İthal Edilen Seramikler

2.1. İtalyan Seramikleri

Osmanlı Devleti ile İtalyan şehir devletleri arasında gerçekleşen ticarete Beylikler Dönemi'nden itibaren seramik malzemenin kullanıldığı bilinmektedir. 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyıldan sonra ise bu kullanım artmış ve Osmanlı kentlerine çeşitli üsluplardaki İtalyan seramiklerinin ticareti sıklaşmıştır. Bu yüzyıllarda Pisa'da üretilen "mermer dekorlu" ve "sgraffito" seramiklerin Osmanlı topraklarına çokça ithalatı yapılmıştır (Gök, 2011: 67,71). Mermer dekorlu seramikler, Smyrna/İzmir Agorası (Meriç, 2021: Tab.1-3), Şifa Parselleri (François-Ersoy, 2011: Fig.9/12) Tire Kutu Han, Saraçhane (Hayes, 1992: Pl.51/f), Marmaray/Üsküdar kazıları (Polat, 2020: Tab.1/a1), Antalya/Kaleiçi (Yener, 2017: Res.15/9), Silifke Kalesi (Özdemir, 2020: Res.9), Safed (Stern, 2014: Fig.1/4), Şam (François, 2009: Fig.13), Atina Agorası (Waage, 1933: Fig.20) ve Kıbrıs'ın çeşitli noktalarında (Kouklia: Von Wartburg, 2011: Fig.10/25; Leonarisso: Hadjikyriakos, 2010: Fig.15/6b) bulunmuştur (Şekil 1). Mermer dekorlu seramiklerin çoğunluğu tabak ve kâse formunda olup yalnızca Silifke Kalesi örneği matara formundadır.

Şekil 1: Mermer dekorlu seramiklerin Osmanlı coğrafyasındaki yayılımı.

Süsleme kompozisyonlarında çeşitlilik gösteren sgraffito seramikler çoğunlukla mermer dekorlu örneklerle aynı noktalarda bulunmuştur. Bu grup seramiklerde çiçek ve yaprak bezemelere sahip örnekler, Smyrna/İzmir Agorası (Meriç, 2021: Tab.5-6), Saraçhane (Hayes, 1992: 265), Marmaray/Üsküdar kazıları (Polat, 2020: Tab.3/a), Antalya/Kaleiçi (Yener, 2017: Res.15/3), Safed (Stern, 2014: Fig.1/4), Şam (François, 2009: Fig.14), Beyrut (Homsy Gotwalles, 2017: Fig.6), Atina Agorası (Waage, 1933: Fig.20) ve Kouklia’da (Von Wartburg, 2011: s.378) görülmektedir (Şekil 2). Sgraffito seramiklerde arma motifleri Toskana Bölgesi üretimlerinde sıkça kullanılmıştır. Medici arması olması muhtemel örnekler Smyrna/İzmir Agorası (Meriç, 2021: Tab.7/1) ve Kaleiçi (Yener, 2017: Çiz. No: 1/2, Res.No.15/25) buluntularında görülmektedir. Sgraffito seramiklerde figürlü süslemeler de yaygındır. Daha çok Venedik ve çevresinde üretilen çok renkli bu örnekler profilden verilmiş kadın figürleri veya şapkalı erkek figürlerini barındırmaktadır. Saraçhane (Hayes, 1992: Pl.42) ve Silifke Kalesi’nde (Özdemir, 2020: Kat.No.19) kadın figürlü, Marmaray/Sirkeci kazılarında (Karamani Pekin, 2007: 121) ise erkek figürlü örnekler bulunmuştur (Şekil 2). İstanbul’da Galata ve Pera bölgelerindeki aktif İtalyan tüccar topluluğu bu seramiklerin varlığını açıklamaktadır (Hayes, 1992: 265). Silifke’de ise hem az sayıda hem de diğer merkezlerden farklı örneklerin bulunması bu noktada ticaretten çok hediye ihtimalini arttırmaktadır (Özdemir, 2020: 139).

Pisa yakınlarındaki Montelupo kentindeki seramik üretiminde ise “mayolikalılar” ön plana çıkmaktadır. Kendi içlerinde süsleme kompozisyonlarına göre çeşitli gruplara ayrılan Montelupo mayolikalıları 16. yüzyılın son çeyreğinden 18. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen örneklerle ticarete sıkça kullanılmıştır (Berti, 2008). Osmanlı coğrafyasında Montelupo mayolikalılarının 16. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilen “decoro a losanghe” olarak adlandırılan

Şekil 2: İtalyan sgraffito seramiklerin Osmanlı coğrafyasındaki yayılımı.

geometrik bezemelere sahip örnekler, Smyrna/İzmir Agorası (Meriç 2021: Tab.12/1), Kaleiçi (Yener, 2017: Res.No.7/4), Kouklia (Von Wartburg, 2011: s.378-379) ve Girit/Theriso Agios Georgios Kilisesi'nde bacini formunda (Yangaki, 2012: Fig.7) görülmektedir (Şekil 3).

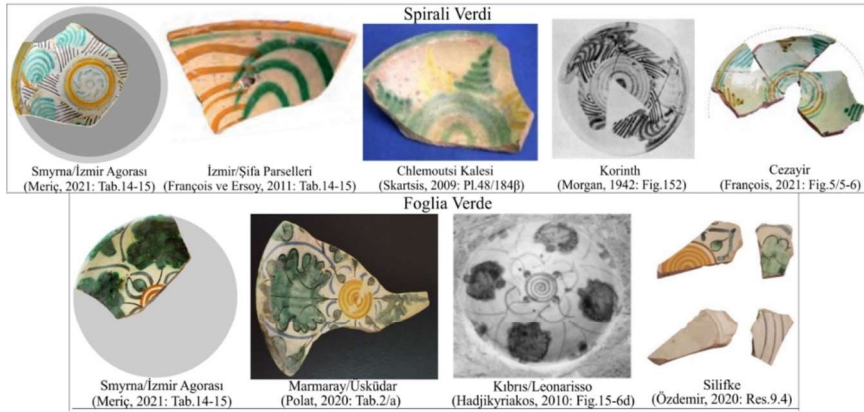
Şekil 3: Montelupo mayolikalarından "decoro a losanghe" grubu örneklerinin Osmanlı coğrafyasındaki yayılımı.

Montelupo mayolikaları içerisindeki önemli örneklerden biri de 17. yüzyılın ikinci yarısında yaygın olan figürlü tabaklardır (Ravanelli Guidotti, 2012: 193-225). Genellikle atlı asker ve düelloocu figürlerine sahip bu mayolikaların Akdeniz coğrafyasında yayılımının diğer örneklerle göre daha kısıtlı olduğu görülmektedir. Bu grup mayolikalar Smyrna/İzmir Agorası (Meriç, 2021: Fot.35) kazılarında tabak formunda, Kıbrıs/Leonariso (Hadjikyriakos, 2010: Fig.15/6b) ve Zagora'da (Korre-Zographou, 2012: Fig.7g) ise yapı cepheleğinde bacini formunda kullanılmıştır.

Şekil 4: Figürlü Montelupo mayolika örneklerinin Osmanlı coğrafyasındaki yayılımı.

18. yüzyılın ikinci yarısında Montelupo’da mayolika üretiminin düşüşe geçtiği süreçte yapılan seramikler ikinci kalite olarak nitelendirilmelerine karşın ucuz olmaları sebebiyle Akdeniz Havzası’nda gerçekleşen seramik ticaretinde sıkça kullanılmıştır (Berti, 2008: 358). Bu süreçte üretilen “Spirali Verdi” ve “Foglia Verde” grubu Montelupo mayolikaları Smyrna/İzmir Agorası (Meriç, 2021: Tab.14-15), İzmir/Şifa Parselleri (François-Ersoy, 2011: Fig.11/9-10), Tire Kutu Han, Marmaray/Üsküdar kazıları (Polat, 2020: Tab.2/a), Silifke Kalesi (Özdemir, 2020: Res.9/4), Kıbrıs’ta Kouklia (Von Wartburg, 2011: Fig.10/26-27), Potamia (François-Vallauri, 2001:Fig.11) ve Leonarisso (Hadjikyriakos, 2010: Fig.15-6d), Chlemoutsı Kalesi (Skartsis, 2009: Pl.48/184β), Korinth (Morgan, 1942: Fig.152) ve Cezayir’de (François, 2021: Fig.5/5-6) bulunmuştur (Şekil 5).

Şekil 5: Montelupo mayolikalarından “Spirali Verdi” ve “Foglia Verde” grubu örneklerinin Osmanlı coğrafyasındaki yayılımı.

Ligurya Bölgesi’nde Savona ve Cenova kentlerinde yapılan mayolika üretiminde “barocca scenografia” ve “kaligrafik natüralist” üslup seramikler ön

plana çıkmaktadır (Vitali, 2010: 253). Mavi beyaz renkli bitkisel bezeme ve hayvan figürlü süsleme kompozisyonlarına sahip bu iki üsluptaki seramiklerin Osmanlı eyaletlerine ticaretinin diğer İtalyan mayolikalarına göre daha kısıtlı olduğu anlaşılmaktadır. Tespit edilebilen merkezlerden Smyrna/İzmir Agorası (Meriç, 2021: Tab.21-23) ve Cezayir’de (François, 2021: Fig.5/1) yapılan kazılarda tabak formunda, Skopelos/Agios Michael Synadon Kilisesi çan kulesi (Korre-Zographou, 2012: Fig.5) ile Girit/Kitharida Panaghia Eleousa Kilisesi cephesinde bacini formunda (Yangaki, 2017: Fig.9) bu iki üslup seramiklerinin kullanıldığı görülür (Şekil 5).

Şekil 5: Ligurya Bölgesi mayolikalarından “Barocca Scenografia” ve “Kaligrafik Natüralist” üslup örneklerinin Osmanlı coğrafyasındaki yayılımı.

Ligurya Bölgesi’ndeki bir diğer üretim olan “Albisola siyah lekeli seramikler” özellikle 19. yüzyılda fabrikalarda seri üretim ile herhangi bir süsleme barındırmamasıyla birlikte hızlı şekilde çok sayıda yapılmıştır (Blake, 1981: 16). Bu ürünler hızlı ve ucuz üretimler olması sebebiyle Akdeniz havzasında çok geniş bir yayılım göstermiştir. Smyrna/İzmir Agorası (Meriç, 2021: Tab.36), İzmir/Şifa Parselleri (François-Ersoy, 2011: Fig.11/1-8), Saraçhane (Hayes, 1992: 265), Sinop Balatlar Yapı Topluluğu (Gök, 2018: Fot.10), Şam (François, 2013: Fig.1/4), Beyrut (Homsy Gottwalles, 2017: Fig.6), Kouklia (Von Wartburg, 2011: Fig.10/30), Korinth, Leonarisso Agios Dimitrios Kilisesi cephesi (Amouric-Vallauri, 2018: Pl.V/8) ve Cezayir’de (François, 2021: Fig.5/3-4) Albisola siyah lekeli seramiklerin örnekleri görülmektedir (Şekil 6). Ayrıca Bozcaada yakınlarında batıklarda da bu grup seramiklerin varlığı ticareti göstermektedir (Özdaş, 2007: 94).

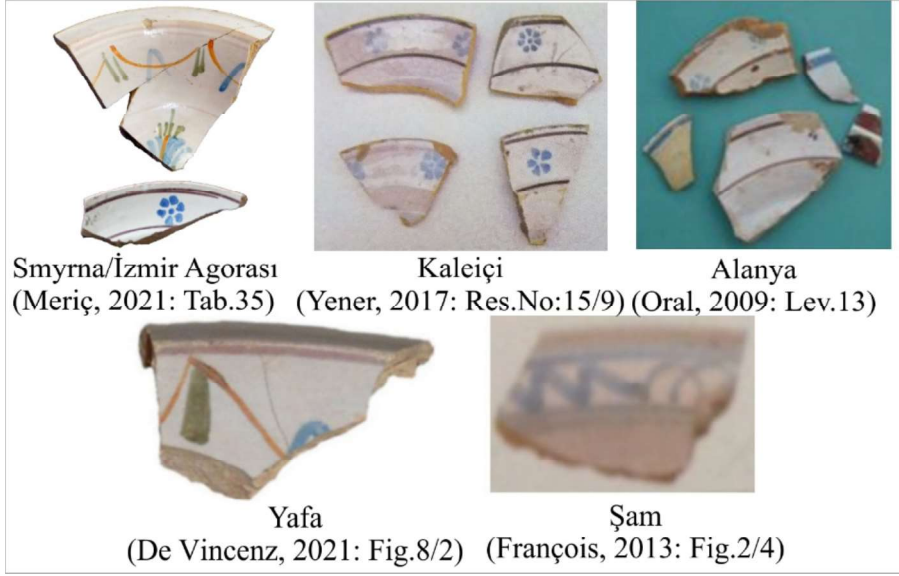

Şekil 6: Albisola siyah lekeli seramik örneklerinin Osmanlı coğrafyasındaki yayılımı.

İtalyan üretimlerinden diğer bir mayolika grubu olan çoğunlukla 19. yüzyılda üretilen “Grottaglie mayolikaları”, ticari arşiv belgelerinde kaba hamurlu şekilde “çanak çömlek” veya “pişmiş toprak” olarak ifade edildiği görülmektedir (François, 2008: 99). Grottaglie’deki ve daha sonrasında kentten Korfu’ya göç eden ustaların yaptığı üretimi çok keskin noktalarla birbirinden ayırmak zordur. Ancak Osmanlı coğrafyasındaki birçok merkezde bulunan örnekler gerek üslup gerekse İtalya’yla olan ticari ilişkiler göz önüne alındığında Grottaglie üretimi olarak nitelendirilir. Smyrna/İzmir Agorası (Meriç, 2021: Tab.35), Kaleiçi (Yener, 2017: Res.No.15/9), Alanya (Oral, 2009: Lev.13), Yafa (De Vincenz, 2021: Fig.8.2B/2), Korinth ve Şam’da (François, 2013: Fig.2/4) çelenk ve çizgisel bezemelere sahip örnekler bulunmuştur (Şekil 7). Kaleiçi’nde bulunan çiçek baskı süslemeli örnekler Boya Dekorlu Korfu Kapları olarak adlandırılmıştır (Yener, 2017: 343). Alanya ve Smyrna/İzmir Agorası’nda da aynı bezemeye sahip parçalar görülmektedir. Akdeniz’de ayrıca Demre ve Hatay/Dörtyol’da da bu grup mayolikaların olduğu belirtilmiştir (Vroom, 2005: 185).

2.2. Fransız Seramikleri

Fransız seramikleri özellikle 18. yüzyıl ve sonrasında Akdeniz ticaretinde sıkça kullanılmıştır. Fransızların doğuya açılan kapısı olan Marsilya Limanı 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı eyaletlerindeki kentlerle yoğun ticari faaliyetlerde bulunmuş ve bu sebeple seramik ticaretinin yapıldığı önemli bir nokta olmuştur (Amouric-Vallauri, 2018). Ticarete kullanılan Fransız seramikleri teknik ve üslup olarak değerlendirildiğinde üç ana grup ön plana çıkmaktadır. 18. yüzyılda Güney Fransa’da Moustiers, Varages ve Marsilya gibi kentlerde

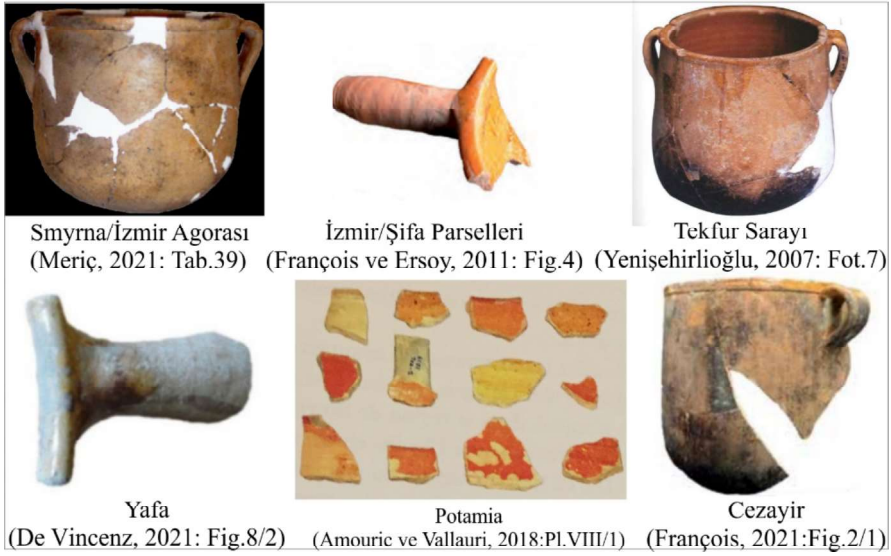
Şekil 7: Grottaglie mayolikalarının Osmanlı coğrafyasındaki yayılımı.

üretimi yapılan “sıraltı teknikli” seramikler ticarete sıkça görülmektedir (Milwright, 2008: 26). Fransız sıraltı teknikli seramikler Smyrna/İzmir Agorası (Meriç, 2021: Tab.37-38), İzmir/Şifa Parselleri (François-Ersoy, 2011: Fig.13), Alanya (Oral, 2009: Lev.73), Tekfur Sarayı (<https://www.tekfursarayi.istanbul/tr/galeri>, 10/09/2020), Şam (François, 2009: Fig.4/28), Beyrut (Homsy Gottwalles, 2017: Fig.5), Cezayir (François, 2021: Fig.4/2-4) ve Aynaroz Manastırı (Carswell, 1966: Fig.E/21,27) gibi çeşitli Osmanlı merkezlerinde görülmektedir (Şekil 8).

Güney Fransa’da bulunan Vallauris ve Biot kentlerinde çoğunlukla 19. yüzyılda yapılan üretimler de hem ucuzluğu hem de günlük kullanıma yönelik pişirme kapları olması sebebiyle Akdeniz ticaretinde çokça kullanılmıştır. Günlük kullanım kapları olan “Vallauris sırlı mutfak kapları” örnekleri Smyrna/İzmir Agorası (Meriç, 2021: Tab.39-41), İzmir/Şifa Parselleri (François-Ersoy, 2011: Fig.4), Tekfur Sarayı (Yenişehirlioğlu, 2007: Fot.7), Yafa (De Vincenz, 2021: Fig.8.2E/3), Potamia (Amouric-Vallauri, 2018: Pl. VIII: 1), Korinth ve Cezayir’de (François, 2021: Fig.2/1) bulunmuştur (Şekil 9). Ayrıca bu kapların Siphnos Adası’nda yerel üretiminin olduğu ve Yunanistan ile Kıbrıs’ta sıklıkla kullanıldığı da bilinmektedir (Vroom, 2005: s.192-193).

Şekil 8: Fransız sıraltı teknikli seramiklerin Osmanlı coğrafyasındaki yayılımı.

Şekil 9: Vallauris sırlı mutfak kaplarının Osmanlı coğrafyasındaki yayılımı.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Sarreguemines kentinde fabrikalarda seri olarak çok sayıda üretilen seramikler Osmanlı topraklarına ithal edilen önemli ürünlerden olmuştur. Bu seramikler içerisinde Osmanlı pazarına yönelik yapılan ay-yıldızlı tabaklar dikkat çekmektedir. Ay-yıldızlı tabaklarda ay-yıldız motifinin yanı sıra bazı örneklerde yazı şeritleri de görülmektedir. Bu

yazılarda çoğunlukla “afiyet olsun efendim”, “buyurunuz efendim” ve “sefa-i hatır eylerim” gibi iyi dilekler sunulmaktadır. Sarreguemes üretimi çoğu seramikte “Opaque de Sarreguemes” veya “U & C” (Utzschneider & Cie Fabrikası) damgası kullanılmıştır. Bu grup seramikler Smyrna/İzmir Agorası (Meriç, 2021: Tab.42-44), Alanya Kalesi (Oral, 2009: Lev.70), Sinop Balatlar Yapı Topluluğu (Gök, 2018: Fot.8-9), İstanbul (François, 2008: Pl.3/8), Van (Gedük, 2017: Res.10), Bitlis (Baş, 2018: 176), Yafa (De Vincenz, 2021: Fig.8.1E8), Şam (François, 2008: Pl.3/7) ve Beyrut’ta (Homsy Gottwalles, 2017: Fig.5) gibi merkezlerde bulunmuştur (Şekil 10). Fransa’nın Gien kentinde bulunan “Creil-Montereau” adlı seramik fabrikası üretimleri de Osmanlı topraklarına yapılan seramik ithalatında kullanım alanı bulmuştur. Bu fabrika üretimi seramikler İstanbul (François, 2008: Pl.4/1), Sinop Balatlar Yapı Topluluğu (Gök, 2018: Fot.12) ve Şam’da (François, 2008: Pl.4/2) görülmektedir.

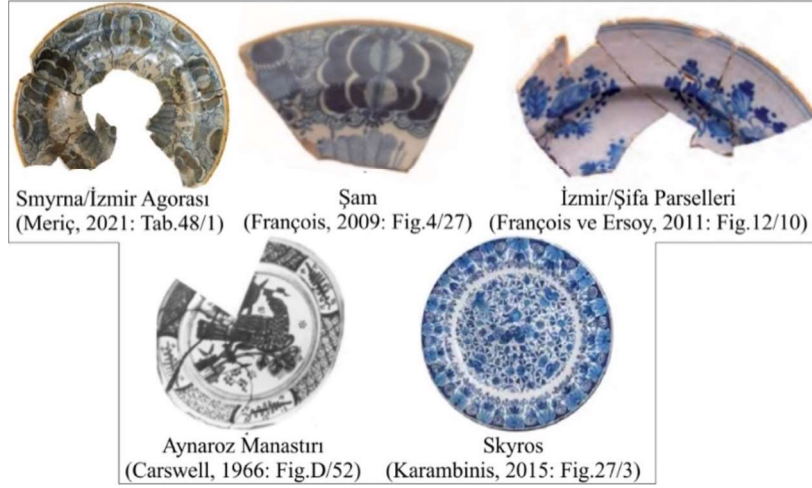
Şekil 10: Sarreguemes üretimi seramiklerin Osmanlı coğrafyasındaki yayılımı.

Fransız seramiklerinin Osmanlı Devleti’ne yapılan ithalatının boyutlarını arşiv belgelerinden de görmek mümkündür (François, 2008; François, 2019; Nalpas, 1893). Örneğin İzmir Limanı’na bakıldığında İzmir ile Marsilya arasındaki ticarete birçok ürünün ithal ve ihraç edildiği görülür. İzmir Limanı’nın 1700-1745 yılları arasında Osmanlı Devleti’nin Fransa’ya gerçekleştirdiği ihracatta %20’lik bir paya sahip olduğu da bilinmektedir (Küçükcalay, 2008: 491). Ayrıca İzmir Efrenc Gümrüğü’ne 1818-1839 yılları arasında gelen ürünler içerisinde “çanak-ı Marsilya” ifadesi de Marsilya’dan gelen seramiklere işaret etmektedir (Küçükcalay, 2013: 192). Fransız İzmir Ticaret aylık raporlarında da İzmir ithalat tablolarında seramik, porselen ve fayans gibi ürünler ayrıntılarıyla verilmiştir (Chambre de Commerce Française de Smyrne, 1894). 1882 tarihli Osmanlı İzmir rıhtım ücretleri tablosunda da “poterie de Marseille” ifadesi ile olasılıkla sıralı üretimler ve Vallauris kapları belirtilmiştir

(Nalpas, 1893: 49). 1888-1892 yılları arasında Fransız Konstantinopolis Ticaret Odası raporlarında Fransız seramiklerinin Osmanlı topraklarına yayılımı görülmektedir (François, 2008: 84). Bu raporlarda belirli tarih aralıklarında Fransa'dan Osmanlı topraklarına gönderilen Fransız seramikleri “kaba çömlek” “ince seramik” ve “porselen” olarak ifade edilmiştir. 1830-1840 yılları arasında yaklaşık 83.000 kg ağırlığında ürün gönderilirken 1856 yılında yaklaşık 1.710.823 kg ağırlığında seramik, porselen ve züccaciye ürünlerinin Osmanlı topraklarına ithalatı raporlardan izlenebilmektedir (François, 2008: 84). 1820-1878 yılları arasındaki Fransız ticaret raporlarında ayrıca Fransa'dan Osmanlı topraklarına ticareti yapılan “toprak” ürünlerinin liman trafiğiyle ilgili bilgiler de verilmiştir (François, 2019: 129). Raporlarda Marsilya, Anvers, Hamburg, Trieste veya Amsterdam limanlarından yüklenen ürünlerin doğrudan Selanik, İstanbul, Beyrut ve İzmir Limanlarına gönderildiği belirtilmektedir. Ayrıca bu limanlardan hem kent içinde hem de talep üzerine iç pazara yönelik ticaretinin yapıldığı ifade edilir. Örneğin ürünler Midilli Adası'na İzmir veya Syros'tan, Maraş kentine ise İzmir, Beyrut veya Halep gibi limanlardan gelmekteydi (François, 2019: 129).

2.3. Hollanda Seramikleri

Hollanda'nın Delft kentinde 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Çin porselenleri örnek alınarak yapılan seramikler Akdeniz ve Amerika ticaretinde çokça kullanılmıştır. 18. yüzyılda yoğun üretime sahip olan “Mavi beyaz Delft seramikleri” ile 18. yüzyılın ikinci yarısında yaygın olan “Çok renkli Delft seramikleri” Akdeniz ticareti içerisinde Osmanlı topraklarına da ithal edilmiştir. Delft seramikleri Osmanlı Devleti'nin önemli limanı olan İzmir'de Smyrna Agorası (Meriç, 2021: Tab.45-56) ve Şifa Parselleri'nde (François-Ersoy, 2011: Fig.12/10-11) çok sayıda bulunmuştur (Şekil 11). İzmir'de 17. yüzyıldan sonra Hollandalı konsolos ve tüccarların gitgide arttığı ve 18. yüzyılda kentte hem siyasi hem de ticari anlamda Hollandalıların önemli konumda olduğu görülmektedir. 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyıl başlarında İzmir'e Hollanda üzerinden birçok geminin geldiği gümrük belgeleri vasıtasıyla da anlaşılmaktadır (Küçükkalay, 2008: 498-499; Mazlum, 2013: 504.). 1818-1839 yılları arasında İzmir Efrenç Gümrüğü'ne gelen mallar arasında gösterilen “Flemenkârî kâse” tabiri de olasılıkla mavi beyaz Delft seramiklerine işaret etmektedir (Küçükkalay, 2013: 192). İzmir dışında Şam (François, 2009: Fig.4/27), Cezayir (François, 2021: Fig.7/1-2), Aynaroz Manastırı (Carswell, 1966: Fig.D/52), Skopelos Adası/Panagia Elefthoriatou Kilisesi ve Skyros Adası'nda (Karambinis, 2015: Fig.27/3) Delft seramiklerinden hem mavi beyaz hem de çok renkli örnekleri görülmektedir (Şekil 11).

Şekil 11: Delft seramiklerinin Osmanlı coğrafyasındaki yayılımı.

Akdeniz ticaretinde kullanılan bir diğer Hollanda üretimi seramikler, Maastricht kentinde çeşitli fabrikalarda üretilen örneklerdir. Maastricht'te 19. yüzyılın sonları- 20. yüzyılda Petrus Regout / Sphinx ile Soci t  C ramique fabrikalarında çeşitli tekniklerle seramik üretimi yapılmıştır (Doğ r, 2020). Maastricht üretimlerinin Hint Okyanusu'na kadar yayıldığı bilinmektedir. Özellikle Petrus Regout fabrikası ürünlerinde fabrika damgalarının yanı sıra Hint Okyanusu pazarına yönelik yazılar da bulunmaktadır. Bu yazılara sahip örnekler Smyrna/İzmir Agorası'nda da gör lmektedir (Meriç, 2021: Tab.57). Maastricht üretimlerinden Petrus Regout/Sphinx damgalı örnekler Smyrna/İzmir Agorası dışında ve Yafa'da (De Vincenz, 2021: 18-21) Soci t  C ramique fabrikası  r nleri ise Smyrna/İzmir Agorası ve Alanya'da (Oral, 2014: Res.22) bulunmuştur (Şekil 12).

Şekil 12: Maastricht  retimi seramiklerin Osmanlı coğrafyasındaki yayılımı.

2.4. İngiliz Seramikleri

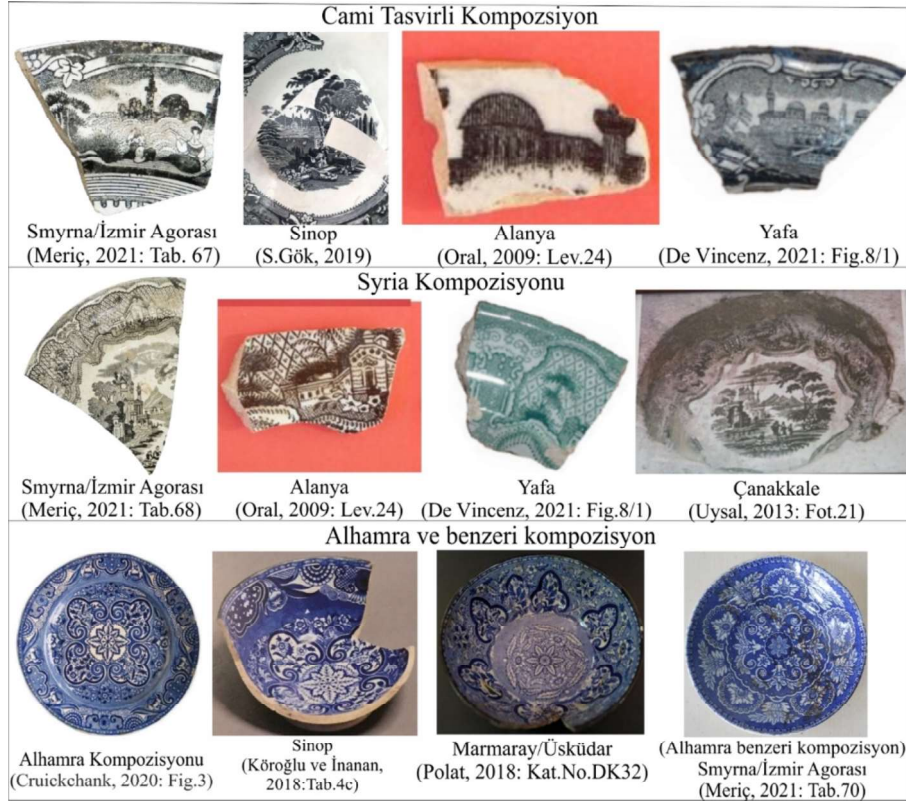
18. yüzyıldan itibaren İngiltere’de gerçekleşen Sanayi Devrimi’yle birlikte gelişim gösteren fabrikalarda seri ve ucuz şekilde seramik üretimi yapılmıştır. Özellikle Staffordshire Bölgesi’ndeki Stoke-on-Trent seramik sanayisinin merkezi olarak görülmektedir. Bu bölgede bir kanalın çevresine kurulmuş çok sayıda seramik fabrikaları yer alır. Fabrikalar kendi üretimlerini gösteren üretici damgalarını da ürünlerinde kullanmışlardır (Godden, 1977). Seri üretimle yapılan seramiklerde çeşitli teknikler kullanılmıştır. Bunlardan en sık tercih edileni “transfer baskı (serigrafi)” olmuştur (Yılmaz, 2012). Transfer baskı tekniğinde tek bir master kalıpla aynı süslemelerin kullanılması ile hızlı ve ucuz maliyetle seramikler yapılmıştır. Bu seramiklerde Çin ve Doğu/Oryantal etkili sahneler, İngiliz ve İtalyan manzaraları, Antik/Neoklasik temalar ile Çiçek /Yaprak bezemelere sahip süsleme kompozisyonları sıklıkla kullanılmıştır. Transfer baskı teknikli seramiklerin ilk üretildiği yıllarda Çin porselenlerinden etkilenecek şekilde yapılan Çin etkili kompozisyonlar popüler olmuştur. Bu kompozisyonlar içerisinde “Willow” (Söğüt) sahnesi ise çok sevilmiş ve neredeyse tüm fabrikalarda üretilmiştir. Willow kompozisyonuna sahip seramikler Osmanlı topraklarına da çokça ithal edilmiştir. Bu kompozisyona sahip seramikler Smyrna/İzmir Agorası (Meriç, 2021: Tab.60-61), Tire Müzesi, Antalya/Kaleiçi (Yener, 2017: Res.No.15/9), Alanya (Oral, 2014: Res.6), Demre/Myra Aziz Nikoloas Kilisesi (Fındık, 2007: Res.15), Sinop (Gök, 2018: Fot.4), Tekfur Sarayı (<https://www.tekfursarayi.istanbul/tr/galeri>, 10/09/2020), Knidos (Doksanaltı, 2014: Res.9), Demirköy Fatih Dökümhanesi (Uysal, 2011: Fig.15), Bitlis Kalesi (Baş, 2018: Şek.12), Hoşap Kalesi (Meydan, 2020: Kat.No.46), Gaziantep Kozanlı Camii minaresi (Doğan, 2013: Fot.252), Yafa (De Vincenz, 2021: Fig.8.1A/1), Serres (Vroom, 2007: Fig.4/11), Skyros (Karambinis, 2015: Fig.13.27/6-8) ve Potamia (Vallauri, 2004: Fig.16) gibi çeşitli merkezlerde görülmektedir (Şekil 13).

Belirli fabrikalar tarafından doğu etkili kompozisyonlara sahip seramikler de Osmanlı topraklarına yoğun şekilde ithal edilmiştir. Örneğin “Cami tasvirli kompozisyon” içeren seramikler Smyrna/İzmir Agorası (Meriç, 2021: Tab.67), Sinop, Alanya (Oral, 2009: Lev.24), Demre (Ötüken, 1992: s.298) ve Yafa (De Vincenz, 2021: Fig.8.1B/7) gibi önemli liman kentlerinde bulunmuştur (Şekil 14). Her ne kadar batılı etkiler taşısa da “Syria” kompozisyonuna sahip örnekler de Smyrna/İzmir Agorası (Meriç, 2021: Tab.68), Tekfur Sarayı (<https://www.tekfursarayi.istanbul/tr/galeri>, 10/09/2020), Tire Müzesi, Alanya (Oral, 2009: Lev.24), Çanakkale (Uysal, 2013: Fot.21) ve Yafa’da (De Vincenz 2021: Fig.8.1B/1) görülmektedir (Şekil 14). Doğu etkili süslemelerden “Alhambra” kompozisyonuna sahip seramiklerin doğu coğrafyasına sıklıkla

Şekil 13: “Willow” kompozisyonuna sahip Transfer baskı teknikli İngiliz seramiklerinin Osmanlı coğrafyasındaki yayılımı.

ithalatı yapılmıştır. Bu kompozisyonu içeren seramiklerin İstanbul’a yapılan özel üretimlerinin Malkin Walker & Hulse fabrikası tarafından Th. Stefanidi aracılığıyla gerçekleştirildiği bilinmektedir (Cruickshank, 2020: 16). Ayrıca Malkin Walker & Hulse fabrikasının bir başka doğu etkili kompozisyon olan “Bosphorus” temalı seramikleri de özellikle Osmanlı topraklarına satış yaptığı görülmektedir (Meriç, 2021: 363). T. Stefanidi damgalı bir diğer örnek ise Demirköy Fatih Dökümhanesi buluntuları içerisinde yer alır (Uysal, 2011: 137). İzmir’de ise Kuyumcular Han içerisinde yer alan dükkân/iş yerleri arasında Stefanidi ismi yer almaktadır (Atay, 2003: 90). Alhamra kompozisyonuna sahip bir diğer örnek ise Sinop’ta ele geçmiştir (Köroğlu-İnanan, 2018: Tab.4/c). Alhamra kompozisyonu ufak değişikliklerle yine doğu etkili benzer kompozisyonlarda da uygulanmıştır. Bu tür kompozisyona sahip seramikler ise Smyrna/İzmir Agorası (Meriç, 2021: Tab.70), Marmaray/Üsküdar kazıları (Polat, 2018: Kat.No.DK32), Tekfur Sarayı (<https://www.tekfurisarayi.istanbul/tr/galeri>, 10/09/2020), ve Potamia’da (Vallauri, 2004: Fig.15) bulunmuştur (Şekil 14).

Şekil 14: Doğu etkili kompozisyonlara sahip İngiliz seramiklerinin Osmanlı coğrafyasındaki yayılımı.

Staffordshire fabrikalarında transfer baskı teknikli örneklerin yanı sıra özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında kolay ve basit tekniğiyle fabrikasyon ürünleri olan “Sıraltı teknikli (Hand-Painted)” ve “Sünger baskı teknikli (Spongeware)” seramikler de üretilmiştir. Staffordshire fabrikalarının haricinde özellikle sünger baskı teknikli seramiklerin İskoçya’da da üretildiği bilinmektedir. İskoçya üretimleriyle birlikte bu grup seramikler “Scottish Spongeware” olarak da adlandırılmıştır. Bu seramiklerin İngiltere dışında Hollanda ve Fransa’da da üretiminin yapıldığı bilinmektedir (François, 2019: 142). Sıraltı ve sünger baskı teknikli seramiklerin Sinop (Gök, 2018: 339) ve Smyrna/Izmir Agorasi’nda (Meriç, 2021: Tab.94-100) bulunan örnekleri İngiliz üretimi olarak tanımlanmıştır. Antalya Müzesi’nde sergilenen Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazıları’nda bulunan sıraltı ve sünger baskı teknikli seramikler ise bitkisel motiflere ve horoz figürlü süsleme kompozisyonuna sahiptir.

Slip boylarla daldırma yöntemiyle mekanik çarklarda yapılan “Daldırma astarlı kaplar (Dipped Wares)” ucuz maliyetiyle Staffordshire fabrikalarının yanı sıra Amerika’da da çeşitli fabrikalarda üretilmiştir (Rickard, 2006). Süsleme teknikleriyle çeşitli gruplara ayrılan bu seramiklerden ilki “Bant dekorlu (Banded Wares)” örneklerdir. Yatay bantlar şeklinde mavi, gri, siyah, yeşil ve toprak renklerle yapılan süslemelere sahip bu örnekler 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20.yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmektedir. Bant dekorlu örnekler Smyrna/İzmir Agorası (Meriç, 2021: Tab.101-102), Sinop (Köroğlu-İnanan, 2018: Tab.4/d), Alanya Kalesi (Oral, 2009: Lev.41), Demirköy Fatih Dökümhanesi (Yazıcı Metin-Ermiş, 2014: Res.9), Beyrut (Homsy Gotwalles, 2017: Fig.6) ve Yafa’da (De Vincenz, 2021: Fig.8.1J/1) görülmektedir (Şekil 15). Daldırma astarlı kaplar grubu içerisinde yer alan 19.yüzyıl üretimleri olan “Mocha Ware” örnekleri ise Smyrna/İzmir Agorası (Meriç, 2021: Tab.103), Sinop ve Alanya Kalesi’nde (Oral, 2009: Lev.42) bulunmuştur (Şekil 15). Daldırma astarlı kap örneklerinden en az örneğe sahip grup olan “Helezonik dekorlu” seramikler ise Smyrna/İzmir Agorası (Meriç, 2021: Tab.104) ve Alanya Kalesi’nde (Oral, 2009: Lev.43) görülmektedir (Şekil 15).

Şekil 15: “Daldırma astarlı kaplar (Dipped Wares)” grubu içerisinde yer alan “Bant dekorlu (Banded Wares)”, “Mocha Ware” ve “Helezonik dekorlu (Cabled Ware)” örneklerin Osmanlı coğrafyasındaki yayılımı.

Staffordshire fabrikalarında porselen beyazını elde etmek amacıyla yapılan üretimler ortaya çıkan renkle birlikte “Krem renkli seramikler (Creamware)” olarak adlandırılmıştır. Bu seramikler ağız kenar formlarıyla ya da kabart-

mayla yapılan süslemeleriyle çeşitli gruplara ayrılmıştır. Özellikle Staffords-hire'daki Wedgwood fabrikasının kataloglarında “Royal Ware” ve “Tours” adıyla geçen örnekler yoğunluk göstermektedir (Wedgwood & Sons, 1924). Krem renkli üretimler içerisinde ağız kenar bordürlerinin çoğunlukla kobalt mavi olmak üzere kahverengi ve yeşil renkli olduğu “Deniz kabuğu bordürlü (Shell Edged Ware)” tabaklar da yer almaktadır. 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyıla tarihlendirilen bu örnekler Smyrna/İzmir Agorası (Meriç, 2021: Tab.105-112), Alanya Kalesi (Oral, 2009: Lev.50-51) Saraçhane (Hayes, 1992: 265), Sinop ve Yafa'da (De Vincenz, 2021: Fig.8.1D/1) görülmektedir.

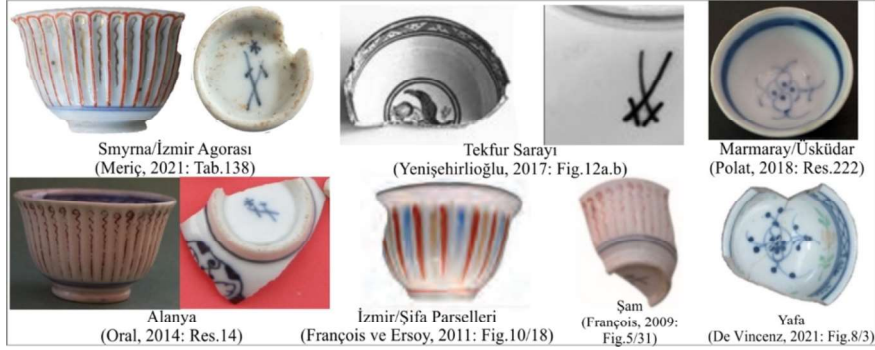

Şekil 16: “Krem renkli (Creamware)” ve “Deniz kabuğu bordürlü (Shell Edge Ware)” grubu seramiklerin Osmanlı coğrafyasındaki yayılımı.

2.5. Avusturya/Alman Seramikleri

Avrupa’da Çin porseleni gibi kaliteli porselen üretimi yapma eğilimleri Almanya’nın Saksonya Bölgesi’nde de etkili olmuştur. Bu süreçte Dresden yakınlarındaki Meissen’de Albrechtsburg şatosunda kurulan “Saksonya Kraliyet Porselen Fabrikası” 1710 yılında sert, beyaz ve kaliteli porselen üretimine başlamıştır. Meissen fabrikasıyla birlikte aynı tarihlerde Höchst, Berlin ve Nymphenburg gibi merkezlerde de kurulan fabrikalarda da üretimler yapılır. Meissen fabrikalarında 18. yüzyılda çeşitli yöneticiler tarafından farklı üsluplarla porselen üretimi yapılmıştır. Bu porselenleri kaide altlarında bulunan damgalarla tarihlemek mümkündür. Meissen fabrikası ürünlerinde sıklıkla “çapraz kılıç” damgası kullanılmıştır. 1774-1805 yılları arasında Meissen fabrikalarının başında olan Kont Marcolini Döneminde Osmanlı piyasasına yönelik kahve fincanı üretimlerinin yapıldığı görülmektedir (Artan, 2010). Ayrıca bu dönem üretimleri çapraz kılıç damgasının yanına yıldız motifinin eklenmesiyle ayırt edilebilmektedir. Bu örnekler Osmanlı topraklarında birçok merkezde bulunmuştur. Sadece çapraz kılıç damgasının (1720’ler-1770’ler) olduğu örnekler Smyrna/İzmir Agorası (Meriç, 2021: Tab.138), Tekfur Sarayı (Yenişehirlioğlu, 2017: Fig.12a.b) ve Şam’da (François, 2009: Fig.5/31) ele geçmiştir (Şekil 17). Marcolini Dönemi (1774-1805) yıldız ve çapraz kılıç damgalı örnekler Smyrna/İzmir Agorası (Meriç, 2021: Tab.138), Alanya (Oral, 2014: Res.14), Saraçhane (Hayes, 1992: Pl.42/b-d), Aphrodisias (François, 2001: Pl.19/212)

ve Cezayir’de (François, 2021: Fig.6/7-8) görülür (Şekil 17). Süsleme kompozisyonlarına bakıldığında ise dışı yivli gövdeli kırmızı ve mavi renkli bezemeli örnekler Smyrna/İzmir Agorası (Meriç, 2021: Tab.135), İzmir/Şifa Parselleri (François-Ersoy, 2011: Fig.10/18), Alanya (Oral, 2014: Res.16), Tire Kutu Han ve Şam’da (François, 2009: Fig.5/31) bulunmuştur (Şekil 17). Meissen üretimlerinde sıkça kullanılan mavi beyaz çiçek ve yaprak bezemelere sahip kompozisyonlu örnekler Smyrna/İzmir Agorası (Meriç, 2021: Tab.137), Alanya (Oral, 2014: Res.13), Saraçhane (Hayes, 1992: Pl.42/b-d) Marmaray/Üsküdar kazıları (Polat, 2018: Res.222), Tekfur Sarayı (<https://www.tekfursarayi.istanbul.tr/galeri>, 10/09/2020), Demirköy Fatih Dökümhanesi (Uysal, 2007: Res.11), Aphrodisias (François, 2001: Pl.19/212), Tire Kutu Han, Yafa (De Vincenz, 2021: Fig.8.3C/5) ve Şam’da (François, 2009: Fig.5/31-32) görülmektedir (Şekil 17). Dışı kahverengi içi mavi beyaz süslemeli fincanlar ise Smyrna/İzmir Agorası (Meriç, 2021: Tab.137), Saraçhane (Hayes, 1992: Pl.42/b-d), Tekfur Sarayı (<https://www.tekfursarayi.istanbul.tr/galeri>, 10/09/2020), Demirköy Fatih Dökümhanesi (Uysal, 2007: Res.12) ve Yafa’da (De Vincenz, 2021: Fig.8.3B/3) bulunmuştur (Şekil 17). Bu örnekler dışında Sinop’ta “Witteburg porselenleri” (Köroğlu-İnanan, 2018: 326), Beyrut’ta ise “Meissen ve Viyana porselenleri” (Homsy Gottwalles, 2017: 254) olarak ifade edilen örnekler görülmektedir.

Şekil 17: Meissen kahve fincanlarının Osmanlı coğrafyasındaki yayılımı.

Saksonya porselenlerinin Osmanlı Sarayı ve evlerinde de sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir. Osmanlı piyasasına yönelik yapılan üretimlerde Türk kültürüne uygun olarak figürlü süslemelerin kullanılmadığı görülmektedir. Bunun yerine yaprak ve çiçek gibi bitkisel bezemelerin tercih edildiği dikkati çeker (Hitzel, 2010: 253). Ayrıca sıraltı tekniğiyle yapılan süslemelere bu piyasaya yönelik bir son dokunuş olarak sır üstüne altın yaldız, pembe ve yeşil gibi canlı renklerle eklemeler yapılmıştır. Meissen fabrikalarında Osmanlı piyasasına

yönelik yapılan üretimlerden Osmanlıca yazılı fincanlar dikkat çekmektedir. Üzerinde Osmanlıca “haşa-Allah, içene afiyet olsun sene 1756-57”, “Afiyet olsun, bu kaptan içen şifa bulsun” yazılı kahve fincanları bu üretilere örnektir (Pekin, 2015: 231; Artan, 2010: Fig.3) (Şekil 18:1). Bu yazılar dışında yine Osmanlıca iyi dilek, dostluk ve vefadan bahseden ifadeler de Meissen üretimi kahve fincanlarında görülmektedir (Şekil 18:3). Topkapı Sarayı koleksiyonlarında yer alan örneklerde ayrıca “Burhan Efendi, sene 1246” yazılı altın yaldız bezemeli fincan da özel üretimlerden biridir (Pekin, 2015: Res.13-14) (Şekil 18:2). Meissen fabrikalarında Osmanlı pazarına özel olarak üretilen kahve fincanlarındaki ince işçilikli ve düzgün yazılmış yazıların Alman sanatçılar tarafından yazılmış olasılığı düşük görünmektedir. Bunun en büyük göstergesini ise arşiv belgelerinde görmek mümkündür. Alman imparatoru padişaha gönderilmek üzere çini levhalar yapılmasını istemektedir. Bunun için Doğu Prusya’daki porselen fabrikalarındaki Cezayirli, Faslı ve Tunuslu Müslüman esirlerden hat sanatını icra edebilen sanatkar olanlarından faydalanıldığı anlaşılmaktadır (Pekin, 2015: 231).

Şekil 18: Meissen fabrikalarında Osmanlı pazarı için özel üretilen yazılı fincanlar (1: Artan, 2010: Fig.3 2: Pekin, 2015: Res.13-14 3: Pekin, 2015: Res.12.

Osmanlı Sarayı’na gönderilen hediyeler içerisinde de sıklıkla Meissen porselenleri görülmektedir. 1700 yılında Nemçe (Avusturya) elçisi Osmanlı Sarayı’na göndermiş olduğu hediyeler içerisinde kahve fincanları yer alır (Yılmaz, 2008: 97). 1719’da Viyana’daki Türk büyükelçisine Osmanlı sarayına gönderilmek üzere çeşitli armağanlar verilmiştir. Bunlar içerisinde özellikle padişah, valide sultan ve sadrazama gönderilen çok sayıda kahve masası ve fincan takımı dikkat çeker (Hitzel, 2010: 252). Bu porselenlerin Osmanlı evlerinde kullanımıyla ilgili 1864 tarihli bir çeyiz listesinde “altı adet Saksonya sahan maa kapak” ve “yirmi dört tane iftariye tabak Saksonya” ifadeleri geçmektedir (Yılmaz, 2008: 103). 19. yüzyıla ait çeşitli tereke kayıtlarında da Saksonya ve Beç işi olarak ifade edilen porselen ve seramik ürünlerden bahsedilmektedir. Örneğin 19. yüzyıl başlarında Afyonkarahisar’da kullanılan ev eşyalarını gösteren tereke kayıtları içerisinde mutfak eşyaları listelenmiştir. Bu eşyalardan “Biç ya da Beç tabağı”, “Kebir Saksonya bardak”, “sağir Saksonya bardak”, “Saksonya kâse” ve “Peç kâsesi” gibi yemek kültüründe de Avrupa

ürünlerinin kullanıldığını göstermektedir (Güneş, 2009: 280). Avusturya por-selenlerinin 18.yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı piyasasında popüler olduğu daha sonrasında ise Alman Ansbach üretimlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Ansbach fabrikalarında Osmanlı pazarına gönderilmek üzere 1793 yılında 41.000, 1799'da 48.000 ve 1830'larda milyona yaklaşan sayıda kahve fincanı üretildiği bilinmektedir (Yılmaz, 2008: 104).

2.6. Belçika Seramikleri

Önemli bir seramik üreticisi olan Jean-François Boch Lüksemburg ve Almanya'da birçok seramik fabrikasına sahiptir. Boch, 1840'de fabrikalarını Belçika'ya da taşımak ister ve La Louvière kentinde bir fabrika kurar (Boulet-Cabus-Maloteaux, 2019: 2). 1844 yılında Eugène ve Victor Boch kardeşler ile kayınbiraderleri Jean-Baptiste Nothomb ortaklık kurarak kentte "Boch Frères"

Şekil 19: Belçika üretimi seramiklerin Osmanlı coğrafyasındaki yayılımı.

fabrikasını kurarlar. Boch Frères Fabrikası ayrıca Atinalı çömlekçileri onurlandırmak adına "Keramis" ismiyle de bilinmektedir. Boch Frères üretimi seramikler Osmanlı topraklarında çeşitli örneklerle görülmektedir. Smyrna/İzmir Agorası (Meriç, 2021: Tab.144), Alanya Kalesi (Oral, 2014: Res.19) ve Bitlis Kalesi'nde (Baş, 2018: Şek.13) bulunan seramiklerde hanedan aslanı ile "Boch Fres La Louvière" veya "B F" yazılı damga yer almaktadır.

Belçika'daki bir diğer seramik üretim fabrikası La Louvière yakınındaki 1789'da kurulan "Nimy fabrikası" olmuştur. François de Bousies ve Dieudonné Joseph Antoine tarafından kurulan fabrika "Imperiale et Royal" ünvanını almış ve damgalarında bu ifadeyi kullanmıştır. Smyrna/İzmir Agorası (Meriç,

2021: Tab.144) ve Luksor’da (François, 2008: Pl.6/4) bulunan bezemesiz örneklerde bir taç altında ve “Nimy” yazısı ile bu kısmı çevreleyen “Manufacture Imperiale Et Royale” yazısı bulunur. Alt kısımda ise “Fabrication Belge Made In Belgium” ifadesi görülmektedir. Nimy porselen fabrikası damgalı mavi beyaz renkli geometrik bezemeli örnekler ise Şam ve İstanbul’da bulunmuştur (François, 2008: Pl.6/1-3).

Osmanlı ile Belçika arasındaki seramik ticaretini çeşitli belgelerden görmek mümkündür. 1862 Gümrük Tarife Defterlerinde “Belçika Devleti Memâliki Mahsûlâtı” içerisinde seramik ticaretine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Defterde “Tabak ve kâse ve porselen ta’bir olunur bi’l-cümle” ile “Belçika mahsulü tuğla ve kiremit” ifadeleri görülmektedir (Fidan, 2017: 307).

3. Değerlendirme

Osmanlı coğrafyasında dağılım gösteren Avrupa seramikleri çoğunlukla arkeolojik kazı çalışmalarında ele geçen buluntularla örneklendirilmektedir. Akademik çalışmalardan tespit edilebilen kazı malzemesi örnekler, buldukları merkezler hakkında daha tutarlı yorum yapılmasını mümkün kılmıştır. Buluntuların çoğu liman kentlerinde veya antik kentlerde ortaya çıkarılmış ve bu merkezlerin seramik ticaretindeki konumlarını göstermiştir. Osmanlı Devleti’nin Karadeniz’deki önemli limanı Sinop’ta, Akdeniz’de Antalya ve Alanya Kalesi’nde başkent İstanbul ve İzmir’de yapılan kazı çalışmalarında çeşitli Avrupa seramikleri bulunmuştur (Şekil 20). Çoğunlukla bu merkezlerdeki Osmanlı Dönemi yerleşimlerinde günlük kullanım kapları olarak kullanılan örnekler bazı merkezlerde ise farklı uygulamalarla görülmektedir. Bu merkezler

Şekil 20: Osmanlı coğrafyasında Avrupa seramiklerinin bulunduğu çeşitli merkezler.

den Demre/Aziz Nikolaos Kilisesi'nin Rum mezarlığında Avrupa seramikleri gömülerle birlikte bulunmuştur (Fındık, 2007: 733). Aynı şekilde Sinop Balatlar Yapı Topluluğu'nda yer alan Geç Osmanlı Dönemi Ortodoks mezarlarında da çağdaş Osmanlı seramiklerinin varlığı bilinmektedir (Köroğlu-İnanan, 2018: Gök, 2018). Bazı merkezlerde ise Avrupa seramiklerinin farklı bir kullanıma sahne olduğu görülmektedir. Örneğin Efes 6 no'lu Anonim Türbe (Vroom, 2018: 390) ve Knidos (Doksanaltı, 2014: 39) kazılarında ele geçen örneklerin daha çok bu alanlarda çalışan yabancı kazı ekiplerinin kullandıkları kaplar olduğu anlaşılmaktadır.

İthal Avrupa seramiklerinin Osmanlı Dönemi'nde Gaziantep ve çevresinde, Yunanistan ile Adalar Denizi'nde çeşitli yapıların cephelerinde kullanımı da dikkat çekmektedir. Mimariye bağlı bu kullanımda "bacini" olarak adlandırılan bu seramikler çoğunlukla minare ve çan kulelerinde kullanılmıştır. Gaziantep ve Kahramanmaraş gibi kentlerdeki cami minarelerinde çoğunlukla İngiliz ve Fransız seramikleri görülmektedir. Bu noktada arşiv belgelerinden de faydalanılarak Maraş'a 1905 yılında Avrupa'dan porselen ve fayans ithalatının yapılması ile bu seramiklerin kullanımı aydınlanmaktadır (François, 2019: 131). Yunanistan ve Adalar Denizi'ndeki birçok merkezde ise Bizans Dönemi'nden itibaren var olan dış cephelerde bacini süslemesi geleneğinin Osmanlı Dönemi'nde de hem yerel (İzmit, Kütahya ve Çanakkale) hem de ithal örneklerle (çoğunlukla İtalyan mayolikaları) devam ettiği anlaşılmaktadır (Korre-Zographou, 2012: Fig.5-7).

Türkiye'deki birçok müzede Avrupa üretimi seramik ve porselenleri sergilediği ve müzelerdeki kazı buluntusu olarak yer alan örneklerin yanı sıra bağış yoluyla gelen ithal örneklerin de çoğunlukta olduğu görülmektedir. Örneğin Antalya Müzesi'nde Demre/Myra Aziz Nikolaos Kilisesi, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde Marmaray/Üsküdar ve Tekfur Sarayı Müzesi'nde sarayda bulunan örnekler sergilenmektedir. Türkiye'de bulunan birçok kültür merkezindeki (Arkeoloji müzeleri, Etnografya müzeleri, Kent müzeleri ve Anı evleri gibi) Avrupa üretimi seramiklerin evlerdeki kullanımlarını gösteren veya mutfak kültürünü yansıtan şekilde sergilediği görülmektedir. Müzelerdeki Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet Dönemi'ne tarihlendirilen Avrupa seramiklerinin çoğunlukla bağış yoluyla müzelere kazandırıldığı bilinmektedir. Örneğin Dokuz Eylül Üniversitesi Eski Eserler Koleksiyonu'nda İzmirli Levantenlerin bağışlarıyla elde edilen İngiliz ve Fransız üretimi seramikler ile çini karolar yer almaktadır.

Avrupa seramiklerinin Osmanlı coğrafyasında kullanımını gösteren önemli bir unsur da arşiv belgeleridir. T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri, Osmanlı Gümrük Tarifeleri, İzmir Efrenc Gümrüğü Tarifeleri, Fransız ve İngiliz Konsolosluk Raporları ile Fransız Ticaret Raporlarında Avrupa seramik ve

porselenleriyle ilgili verileri görmek mümkündür. Avrupa seramik ve porselenleri ticaret arşivlerinde genellikle “çanak çömlek” “pişmiş toprak” ve “porselen” gibi genel terimlerle ifade edilmektedir. Ayrıca üslupsal özelliklerin yerine daha çok bu tip terimlerin kullanılması seramikleri gruplandırmayı zorlaştırmaktadır. Aynı şekilde birçok arşiv kaynağında porselen, cam, fayans ve kristal yani züccaciye ürünler olarak belirtilen ithal malzemenin içerisinde seramiklerin olduğu da anlaşılmaktadır. Arşiv belgeleri üzerinden Osmanlı ve Avrupa devletleri arasındaki seramik ticaretine İzmir üzerinden bakıldığında birçok veri görülmektedir. Ticari raporlar ve İzmir Efrenç Gümrüğü tariflerinden İzmir’e Fransa’dan gelen ürünler içerisinde “çanak-ı Marsilya”, “poterie de Marseille”, “jarres de Marseille”, “kaba çömlek”, “ince seramik” “pişmiş toprak” ve “porselen” olarak ifade edilen ürünler dikkat çekmektedir. Aynı şekilde İzmir’e İngiltere’den “çanak-ı İngiliz”, “toprak eşya”, “toprak seramik” “porselen” ve “kristal” ürünlerin de getirildiği görülmektedir. Bahsedilen bu ifadelerin çoğu Smyrna/İzmir Agorası’nda bulunan Avrupa seramikleriyle de örtüşmektedir.

18. ve 19. yüzyıllarda artış gösteren seramik ithalatının en büyük sebeplerinden biri yerel seramik üretiminin el emeğiyle zahmetli ve kısıtlı bir şekilde yapılmasıdır. Geç Osmanlı Dönemi’nde Kütahya ve Çanakkale gibi merkezlerde yapılan bezeme açısından çok zengin olmayan ve doğal boyalarla yapılan zahmetli üretimleriyle bu örnekler Avrupa seramikleriyle rekabet edemez olmuştur. Özellikle endüstriyel İngiliz ve Fransız üretimi seramikler Anadolu’da üretilen el emeği ürünlerin önüne geçmiştir. Avrupa’dan gelen sentetik boya kullanımı ve transfer baskı, sıraltı, sünger baskı gibi üretim teknikleriyle ucuz ancak üretim kalitesi ve bezeme çeşitliliğiyle Osmanlı örneklerinden daha kaliteli olan bu ürünler piyasada sıkça kullanılmıştır. Avrupa seramiklerinin çoğunluğu çeşitli ülkelerdeki fabrikalarda endüstriyel yöntemlerle daha ucuza maliyetle ve çok sayıda üretilmiştir. 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması’yla birlikte Osmanlı Devleti birçok Avrupa Devleti için açık Pazar hâline gelmiştir. Böylelikle Osmanlı eyaletlerinde yerel seramiklerin yanı sıra Avrupa üretimi seramikler çokça tercih edilmiştir.

4. Sonuç

Osmanlı topraklarında birçok merkezde bulunan Avrupa seramikleri ve porselenleri yapılan çalışmalarda çoğunlukla göz ardı edilen malzemelerden olmuştur. Bunun en büyük sebebi ise örneklerin “modern malzeme” olarak tanımlanması ve endüstriyel ürünler olarak göz önüne alınmamasıdır. Ancak gerek ticari arşivlerde gerekse birçok merkezde çokça bulunmaları bu seramiklerin daha detaylı incelenmesini mümkün kılmıştır. Çalışma kapsamında değer-

lendirilen Avrupa seramiklerinin çoğunluğu fabrikalarda seri ve hızlı bir şekilde üretilmiştir. Ancak üretildikleri dönemin üslup özelliklerini yansıtma- ları kültürel açıdan değerlerini göstermektedir. Örneğin özellikle 19. yüzyılda mi- mari, mimariye bağlı dekorasyon ve birçok el sanatı ürününde yaygın olan Ne- oklasik üslup, aynı dönemde İtalyan mayolikalarında kullanıldığı gibi İngiliz transfer baskı teknikli seramiklerde de sıkça tercih edilmiştir. Ayrıca seramik- ler üretildikleri ülkelerin mimari tasvirlerini, mitolojik veya tarihî hikâyeleri yansıtma- ları açısından da büyük önem taşımaktadır. Üretildikleri döneme göre ucuz ve kalitesiz örnekler olarak tanımlanan birçok Avrupa seramiğinin Os- manlı coğrafyasında yoğun olarak bulunması ise o dönem için değerli olduk- larını da göstermektedir.

Genel olarak bakıldığında Osmanlı eyaletlerinde ithal edilen seramikler li- man kentlerinde kullanıldığı gibi yerli tüccarlar tarafından iç pazarda satılmak üzere bu kentlerin hinterlandlarına da götürülmüştür. Bu noktada 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması büyük önem taşımaktadır. Bu antlaşmayla birlikte iç gümrüklerin kaldırılması ucuz fiyatlı Avrupa ürünlerinin Osmanlı pazarına girişini kolaylaştırmıştır. Anadolu'da çeşitli merkezlerde üretimi yapılan gü- veç ve küpler gibi mutfak kaplarının yerini bu dönemde hem ucuz maliyetleri hem de yoğun ticari faaliyetler sonucunda Vallauris ve Biot'tan ithal edilen sırlı ürünler almıştır. Ucuz, seri ve kolay üretimin yanı sıra "batılılaşma" üslu- bunun da getirmiş olduğu Osmanlı seramik sanatından farklı bezeme, motif ve süsleme kompozisyonlarına sahip bu seramikler halk tarafından da beğenilmiş ve sıkça tercih edilmiştir.

Hem Anadolu'da hem de Anadolu dışında Osmanlı hâkimiyetinde kalmış birçok merkezde ortaya çıkarılan ithal seramiklerin 16. ve 19. yüzyıllar arası Avrupa seramik sanatı, devletlerarası ticareti ve ticaret rotalarını ayrıca seramik sanatındaki etkileşimleri yansıttığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Amouric, H. - Vallauri, L. (2018). "Marseille et le Levant ottoman: flux (?) et poussières d'échanges entre XVIIe-et XXe s.". *XIe Congrès AIECM3 sur la Céramique Médiévale et Moderne en Méditerranée*, Ankara, s. 47-59.

Artan, T. (2010). "Eighteenth-Century Ottoman Princesses As Collectors: Chinese and European Porcelains in the Topkapı Palace Museum", *Ars Orientali*, Vol. 39, The Smithsonian Institution, s. 113-147

Atay, Ç. (2003). "Kapanan Kapılar" *İzmir Hanları*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.

Baş, G. (2018). "Bitlis Kalesi'nde Seramik Üretimine İlişkin Bulgular ve Seramik Üretim Alanları", *XIth Congress AIECM3 and Modern Period Mediterranean Ceramics Proceedings*, Ankara, s. 171-177.

Berti, F. (2008). *Il Museo della Ceramica di Montelupo/The Ceramics Museum of Montelupo: Storia, tecnologia, collezioni/History, technology, collections*. Edizioni Polistampa.

Blake, H. (1981). "Pottery Exported From Northwest Italy Between 1450 and 1830. Savona, Albisola, Genoa, Pisa and Montelupo", *Archaeology and Italian Society. Prehistoric, Roman and Medieval Studies Papers in Italian Archaeology II*, BAR International Series 102, s. 99-122.

Boulet, S. - Cabus-Maloteaux, J. (2019). "2019 Une année de souvenirs et de commémorations", *Keramis Centre de la Cèramique*, N:4, Keramis Centre de la céramique de la Fédération Wallonie-Bruxelles, s. 1-22.

Bulletin Mensuel de la Chambre de Commerce Française de Smyrne, Chambre de Commerce Française de Smyrne (1894).

Carswell, J. (1966). "Pottery and Tiles on Mount Athos", *Ars Orientalis*, Vol.6, The Smithsonian Institution, s. 77-90.

De Vincenz, 2021: A. "Porcelain and Ceramic Vessels of the Ottoman Period from the Qishle in Jaffa, Israel", *Excavations at the Ottoman Military Compound (Qishle) of Jaffa*, The Jaffa Cultural Heritage Project Series, Münster, forthcoming, s. 1-255.

Doğan, T. (2013). "Gaziantep Türk İslam Dönemi Mimari Süslemeleri", (Basılmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Van.

Doğer, L. (2020). "19. yüzyıldan Sünger Baskı Dekorlu bir Seramik Hollanda Çanağı", *Yekta Demiralp Anısına Sanat Tarihi Yazıları*, İstanbul, s. 165-176.

Doksanaltı, E.M. (2014). "Knidos Kazı ve Araştırmaları Tarihi I: 18.-19. Yüzyıllar", *Daça Aktüel*, S:4, s. 38-39.

Fındık, E. F. (2007). "Demre-Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Kazılarında Osmanlı Dönemine Ait Seramik, Cam ve Diğer Buluntular", *SERES 2007 IV. Uluslararası Katılımlı Seramik, Cam, Emaye Sır ve Boya Semineri*, s. 728-748.

Fidan, M. (2017). "Osmanlı İmparatorluğu ile Belçika Devleti Arasındaki Ticaretle İlgili Gümrük Tarife Defteri (1862)", *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:18, S. 1, s.287-309.

François, V. (2001). "Éléments pour l'histoire Ottomane d'Aphrodisias: La Vaisselle de Terre", *Anatolia Antiqua*, Tome 9, s. 147-190.

François, V. (2008). "Jarres, Terrailles, Faïences et Porcelaines Européennes dans L'empire Ottoman (XVIII-XIX Siècles)", *Turcica*, Vol.:40, s. 81-120.

François, V. (2009). "Céramiques D'époque Ottomane à la Citadelle de Damas, des découvertes archéologiques nouvelles au Bilâd al-Châm", *AL-RĀFIDĀN*, Vol.:XXX, Tokyo, s. 53-66.

François, V. (2013). "European Pottery Imports in Ottoman Bilad al-Sham (18th-19th Centuries): Archaeological Data and Written Sources", *14th International Congress of Turkish Art. Proceedings*, College de Paris, 19-21.09.2011, Paris, s. 317-325.

François, V. (2019). "Quelle place pour la faïence de Sarreguemines dans l'Empire ottoman à la fin du 19e siècle?", *Fabriqués à Sarreguemines: exportation des produits de la faïencerie, Editions des Musées de Sarreguemines*, s. 124-151.

François, V. (2021). "Ottoman Consumption and Transmediterranean Trade: Pottery Imports in Algiers at the Time of the Turkish Regency (1518-1830)", *Glazed Wares as Cultural Agents in the Byzantine Seljuk and Ottoman Lands. Evidence from Technological and Archaeological Researcher, Proceedings of the 13th International ANAMED Annual Symposium Istanbul*. İstanbul, s. 399-419.

François, V. - Vallauri, L. (2001). "Production et consommation de céramiques à Potamia (Chypre) de l'époque franque à l'époque ottomane", *Bulletin de Correspondance Hellénique*, Vol.125, s. 523-546.

François, V. - Ersoy, A. (2011). "Fragments d'histoire: la vaisselle de terre dans une maison de Smyrne au XVIIIe s.", *Bulletin De Correspondance Hellénique*, Vol.135, École française d'Athènes, s. 377-419.

Gedük, S. (2017). "Kazı ve Yüzey Araştırmalarında Bulunan Porselen Niteliğindeki Parçaların Değerlendirilmesi", *33.Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 2.Cilt, Bursa, s. 271-293.

Godden, G.A. (1977). *Encyclopaedia of British Pottery and Porcelain Marks*. Oxford: Alden Press.

Gök, S. (2011). "Akdeniz Ticaretinin Önemli Belge Buluntuları Seramikler", *Sanat Tarihi Dergisi*, Cilt:20, S. 2, s.61-100.

Gök, S. (2018). "Sinop Balatlar Yapı Topluluğu'nda Ortaya Çıkarılan Avrupa Seramiklerinin Batı Karadeniz Ticaret Ağı İçerisindeki Yeri", *Sanat Tarihi Dergisi*, S. 27, s.331-347.

Güneş, M. (2009). "Tereke Kayıtlarına Göre XIX. Yüzyıl Başlarında Afyonkarahisar Halının Kullandığı Eşyalar", *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, S. 2, s. 269-289.

Hadjikyriakos, I. (2010). "The Social Value of Decoration in Cyprus under Ottoman Rule: Ceramic Decoration in Churches", *POCA 2007: Postgraduate Cypriot Archaeology Conference*, Cambridge Scholars Publishing, s. 323-337.

Hayes, J. W. (1992) *Excavations at Saraçhane in Istanbul. Vol. 2, The pottery*, Washington D.C.: Princeton Press.

Hitzel, F. (2010). "Diplomatik Armağanlar Osmanlı İmparatorluğu ile Batı Avrupa Ülkeleri Arasında Modern Çağda Yapılan Kültürel Değiş Tokuş", *Harp ve Sulh Avrupa ve Osmanlılar*, Kitap Yayınevi.

Homsy Gottwalles, G. (2017). "Beyrouth post-médiévale. Étude de cas: la céramique", *Glazed Pottery Of The Mediterranean and the Black Sea Region, 10th-18th Centuries*, Kazan – Kishinev, s. 245-259.

İnalçık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, Cilt 1 (1300-1600)*. İstanbul: Eren Yayıncılık.

Karamani Pekin, A. (2007). *Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı: Marmaraya, Metro, Sultanahmet Kazıları*. İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınları.

Karambinis, M. (2015). *The Island of Skyros from Late Roman to Early Modern Times. An Archaeological Survey*, Archaeological Studies Leiden University 28, Leiden University Press.

Korre-Zographou, K. (2012). *The Iznik ceramics of the Monastery of the Panaghia Panakhrantou*. İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınları.

Köroğlu, G. - İnanan F. (2018). "Sinop Balatlar Kilise Kazılarında Ortaya Çıkarılan Seramikler", *XIth Congress AIECM3 and Modern Period Mediterranean Ceramics Proceedings*, Ankara, s. 319-326.

Küçükcalay, M. A. (2013). *Osmanlı İzmir'inde İthalat, İzmir Efrencü Gümriği (1818-1838)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Küçükcalay, M. A. (2008). "Imports to Smyrna between 1794 and 1802: New Statistics from the Ottoman Sources", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 51, s. 487-512.

Mazlum, D. (2013). "Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında 18.yüzyıl Osmanlı Mimarlığında Avrupa Kökenli Malzeme Kullanımı", *14th International Congress of Turkish Art, Paris Collège de France*, 19-21 September 2011, s. 503-507.

Meriç, Z. A. (2021). "Smyrna/İzmir Agorası Buluntuları Işığında Osmanlı Devleti ile Avrupa Devletleri Arasındaki Seramik Ticareti (16.-19.Yüzyıl)", (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İzmir.

Meydan, Ö. (2020). "Hoşap Kalesi Kazısı Seramikleri (2007-2017)", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Vaz Yüzyüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Van.

- Milwright, M. (2008). "Imported Pottery in Ottoman Bilad al-Sham", *Turcica*, Vol.:40, s. 121-152.
- Morgan, C.H. (1942). *The Byzantine Pottery. (Corinth, Vol. XI)*. Cambridge: Harvard University Press.
- Nalpas, J. (1893). *Annuaire des commerçants de Smyrne et de l'Anatolie*.
- Oral, Ö. (2009). "Alanya Kalesi Kazılarında Çıkan Avrupa Porselenleri", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.
- Oral, Ö. (2014). "Alanya Kalesi Kazılarında Bulunan Avrupa Porselenleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *CEDRUS*, II, s. 53-466.
- Ötügen, S. Y. (1992). "1990 Yılında Antalya'nın Demre İlçesindeki Aziz Nikolaos Kilisesinde Yapılan Çalışmalar", *13.Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s.291-303.
- Özdaş, H. (2007). "Ege ve Akdeniz'in derin surları", *SkyLife*, 6, Haziran, İstanbul, s. 90-98.
- Özdemir, H. (2020). "Silifke Kalesi Kazısı Seramikleri (2011-2014)", (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara
- Pekin, E. (2015). *Bir taşım keyif: Türk kahvesinin 500 yıllık öyküsü*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Polat, T. (2018). "*Marmaray Projesi Kazılarında Ortaya Çıkarılan Osmanlı Seramikleri (Üsküdar, Sirkeci, Yenikapı Marmaray İstasyonları ve Haliç Metro Ayakları)*", (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İzmir.
- Polat, T. (2020). "Üsküdar'da Osmanlı Dönemi Seramik Üretimi ve Ticareti Hakkında bir Deneme", *Yekta Demiralp Anısına Sanat Tarihi Yazıları*, İstanbul, s. 367-381.
- Ravanelli Guidotti, C. (2012). *The Figurato Maiolica of Montelupo*. Firenze: Polistampa.
- Rickard, J. (2006). *Mocha and Related Dipped Wares, 1770-1939*. East Nassau, N.Y: University Press of New England.
- Skartsis, S. (2009). "*Chlemoutsi Castle (Clermont, Castel Tornese), Peloponnese: It's Pottery and It's Relations with the West (13th-early 19th c.)*", Ph.D Thesis, The University of Birmingham Centre for Byzantine, Ottoman & Modern Greek Studies Institute of Archaeology and Antiquity.
- Stern, E. J. (2014). "Imported Pottery From the Late Mamluk and Ottoman Periods at the Al-Wata Quarter, Safed (Zefat)", *Atiqot*, Israel Antiquities Authority, Vol. 78, s. 143-151.
- Uysal, A. O. (2007). "Demirköy Fatih Dökümhanesi Kazısı Seramik Buluntuları", *Çanak Late Antique and Medieval Pottery and Tiles in Mediterranean Archaeological Contexts*, Ege Yayınları, s.545-558.
- Uysal, A. O. (2011). "Excavation at the "Fatih Foundry" in Demirköy: the 2003-2004 Season", *Proceedings of the First International Congress on Islamic Archaeology*, 1, s.133-148.
- Uysal, Z. (2013). "Çanakkale'de Çok İşlevli Bir Yapı: Kumarlar Köyü Camii", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 30, s. 143-158.
- Vallauri, V. (2004). "Céramiques en usage à Potamia-Agios Sozomenos de l'époque médiévale à l'époque ottomane. Nouvelles données", *Cahiers du Centre d'Etudes Chypriotes*, Vol.34, s. 223-283.
- Vitali, M. (2010). "La maiolica Italiana nel XVII e XVIII secolo", *Storia dell'arte Ceramica*, Zanichelli, s. 248-270.
- Von Wartburg, M. L. (2011). "Types of Imported Table Ware at Kouklia in The Otoman Period. A Preliminary Survey", *Report of the Department of Antiquities*, Cyprus, s. 361-396.
- Vroom, J. (2005). *Byzantine to Modern Pottery in the Aegean: An Introduction and Field Guide*. Bijleveld: Parnassus Press.
- Vroom, J. (2007). "Kütahya between the Lines: Post-Medieval Ceramics as Historical Information", *Hesperia*, Vol.40, s. 71-93.

Vroom, J. (2018). "Bright Finds, big City:Medieval Ceramics from Old and Recent Excavations in Ephesus (Turkey)", *XIth Congress AIECM3 and Modern Period Mediterranean Ceramics Proceedings*, Ankara, s. 383-397.

Yangaki, A.G. (2012). "Immured vessels in the church of Agios Georgios at Theriso (Crete)", *Archeologia Medievale*, XXXIX, ss.361-370.

Yangaki, A.G. (2017). "Immured Vessels in the Church of Panagia Eleousa, Kitharida, Crete", *Glazed Pottery of the Mediterranean and the Black Sea Region, 10th-18th Centuries*, Kazan-Kishinev, s. 135-165.

Yazıcı Metin, N. - Ermiş Ü. M. (2014). "Kırklareli-Demirköy Fatih Dökümhanesi Kazısı Buluntuları (2010-2012)", *XVI. Orta Çağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Sivas, s.829-841.

Yener, A. (2017). *Antalya - Kaleiçi Sırlı Seramikleri (10.-19. yüzyıl)*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Yenişehirlioğlu, F. (2007). "Tekfur Sarayı Çinileri ve Eyüp Çömlekçiliği", *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı*, Ankara, s. 349-365.

Yılmaz, G. (2004). "19.yüzyıl Osmanlı Sosyal Yaşamında Sanat Eseri Olarak Yeni Objeler", (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yılmaz, G. (2008). "Batılılaşma Dönemi Osmanlı Armağan Geleneğinde Porselenin Yeri", *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, s. 95-112.

Yılmaz, E. (2012). "Seramik ve Transfer Baskı:1750-1900", *Sanat ve Tasarım Dergisi*, Cilt:1, S. 10, s. 93-111.

Waage, F. O. (1933). "The Roman and Byzantine Pottery", *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, Vol.2/2, s. 279-328.

Wedgwood & Sons, J. (1924). *Josiah Wedgwood and Sons, limited, Etruria, Stoke-on-Trent, England: Manufacturers of Chinaware, Queensware, General Earthenware, Jasperware, Black Basalt, &C.*

<https://www.transferwarecollectorsclub.org/research-learning/articles/south-east-asia-major-export-destination-british-transferware>. Cruickshank, G. (2020). South-East Asia: A Major Export Destination For British Transferware. (15/10/2018).

<https://www.tekfursarayi.istanbul/tr/galeri> (10/09/2020).